

РЕЦЕНЗИЯ

от: проф. д.ист.н. Калин Порожанов – Катедра *История* на Правно-историческия факултет при ЮЗУ „Неофит Рилски” – Благоевград и ИБЦТ при БАН – член на Научно жури (НЖ) на основание: Заповед № РД88-130/06.03.2015 г. на ректора на СУ „Св. Климент Охридски”, избран за **рецензент** на първото заседание на НЖ

на: дисертация за получаване на научната степен **доктор на науките** (по история), на тема: ***Дионисий Бизантийски и неговият Анаплус на Босфора като извор за историята и културата на Югоизточна Европа.*** Бургас-София, 2015; с автор: **Мартин Гюзелев.**

Мартин Гюзелев е възпитаник на НГДЕК „Св. Константин-Кирил Философ” – София. През 1998 г. става магистър по археология в ИФ на СУ, а през 2004 защитава дисертация в АИМ при БАН на тема: *Селищната система по Западнопонтийското крайбрежие между нос Емине и Босфора през I хил.пр.Хр.*, в следствие на което получава образователната и научна степен *доктор*.

Така, съгласно чл. 12 от ЗРАСРБ, след като притежава образователната и научна степен *доктор*, той има право да придобие научната степен *доктор на науките*, чрез защита на дисертационен труд, който е обсъден и приет за защита – в случая в Катедрата *по Стара история, Тракология и Средновековна история* при Историческия факултет на СУ „Св. Климент Охридски” – на 23.02.2015 г.

От 2005 г. д-р М. Гюзелев е **главен асистент** в РИМ – Бургас.

От 2005 до 2012 г. д-р Мартин Гюзелев е **завеждащ отдел** *Археология* в РИМ – Бургас.

От 2010 г. е **заместник-ръководител** от българска страна в рамките на българо-френски-румънски проект Pont Euxin. Програмата е посветена на археологическото и интердисциплинарно проучване на територията на древна Аполония – гр. Созопол и неговата община. През 2013г. програмата е продължена под надслов „Аполония Понтика – некропол и територия“, под ръководството на доц. д-р Кръстина Панайотова и д-р Александър Баралис.

През 2013 г. участва като **съръководител** в реализирането на проекта „Път на вярата“ в гр. Несебър. От тогава участва и в екипа на програмата „Месамбрия Понтийска и нейната антична територия“ към ФНИ, с ръководител доц. д-р Анелия Божкова от НАИМ при БАН.

М. Гюзелев има **специализации** в *Центъра за изследване историята на Средиземноморието и човека* към Университета в Екс-ан-Прованс, Франция (2003 г.) и в *Американска школа за класически изследвания*, Атина, Гърция (2009 г.).

Д-р М. Гюзелев се представя с научни доклади на симпозиуми в НАИМ при БАН; International Symposium of Black Sea Antiquities; American School of Classical Study of Athens; MMSH Aix-en-Provence, École Française d’Athènes; Berlin-brandenburgische Akademie der Wissenschaften и др.

СЪДЪРЖАНИЕТО на дисертационния труд се състои от Предговор, Шест глави, Основни изводи, Справочен апарат и две Приложения. Той обхваща 323 страници, от които 295 с. са текст, а на останалите – е разположен Справочният апарат. Текстът на дисертацията е последван от Приложение 1 (324-471 с.) и Приложение 2 (472-491 с.).

ПРЕДГОВОРЪТ (6-13 с.) започва с **целта на изследването**, която е да се направи превод на български, да се коментира и да се обработят извороведски сведенията в съчинението на Дионисий Бизантийски *Анаплус на Боспора*, тъй като то е единственото достигнало до наши дни съчинение от подобен тип; при това, авторът добавя важната бележка, че данните от този труд не са подлагани на анализи, с оглед както на общата Стара история на Европейския Югоизток, така и специално на Древнотракийската история и култура.

Това, очевидно, е една много сериозна и амбициозна цел, която, бързам да кажа, че Мартин Гюзелев постига.

Авторът задължително осведомява, че съчинението на Дионисий от II-III в. не е запазено изцяло в неговата оригинална гръцка версия, но благодарение на латинския превод и коментара на Петрус Гилиус (в книгата му *За Тракийския Боспор*), който през XVI в. е ползвал кодекс с цялото съчинение на гръцки език, то този извор може да бъде четен и интерпретиран. При това положение *Анаплусът...* се оказва, че може да бъде отличен извор за политическата, социално-икономическата и културна история на Югоизточна Европа, както и на морската история и култура на населението по Боспора и съседните му крайбрежия.

За постигане на целта, в края на Предговора, авторът заявява решаването на няколко поставени от него **задачи на изследването**, а именно: преводи на български език на Дионисий Бизантийски и на Петрус Гилиус; локализации и коментар на идентифицираните от него обекти и установени реалии; последвани от критика на по-старите локализации; и накрая – опит за историко-географски синтез на сведенията от този извор.

Глава I. ДИОНИСИЙ БИЗАНТИЙСКИ И НЕГОВИЯТ АНАПЛУС НА БОСПОРА (ИСТОРИЯ, КОДЕКСИ, ЕЗИК) (14-35 с.) начева с изброяването и представянето на корпусите с *малки гръцки географи*, в Европа от XIX и XX в., в които се появяват текстове на Дионисий Бизантийски за Боспора, както съответно и на неговия четец, преводач и коментатор от XVI в. Петрус Гилиус.

Поради важността на Петрус Гилиус се дава превод на неговата биография, написана от Карл Мюлер.

Оценката на Мартин Гюзелев за Петрус Гилиус е, че той се оказва първият европейски учен човек, който превежда на латински и коментира неизвестен до тогава текст на старогръцки автор, като локализира споменаваните в него реалии и видими по негово време обекти на терен, при Бизантион и Боспора. За да постигне това той ползва активно известните му текстове от други антични и средновековни автори, свързани с Боспора. Несъмнено е, че това съчинение на Петрус Гилиус е изключителен научен принос за времето си.

Следва превод на М. Гюзелев за това кой е Дионисий Бизантийски с неговия *Анаплус*, отново от текст на К. Мюлер.

Сетне старателно са представени известните налични кодекси, съдържащи части от *Анаплуса* на Дионисий Бизантийски и проблемите, свързани с тяхното идентифициране, вариантно и вярно четене. Тук се добавят и схолиите към този автор. Всъщност, в тези страници може да се види **първият принос** на М. Гюзелев, изразяващ се в пълно събиране, анализиране и представяне на проблемите по събирането и четенето на *Анаплуса* на Дионисий от Бизантион като извор за историята, географията и навигацията на и през Боспора, през Античността.

Глава II. ТРАКИЙСКИЯТ БОСПОР (ИСТОРИОГРАФСКИ ОБЗОР) (36-55 с.) похвално започва с първите представи за Протока, които се откриват у античните автори.

За да илюстрира това, обаче, М. Гюзелев дава на 2 страници (37 и 38) цитат-превод от книгата на Гилиус (на латински), след което го определя като първият изследовател, който преглежда и анализира известните му антични извори за Тракийския Боспор. Определено смятам този извод за верен, но това, подкрепено с толкова голям цитат е ненужно, защото в Приложение 1 е даден преводът на цялата книга, направен от самия М. Гюзелев.

Следва подобен подход и с Карл Мюлер, който се представя чрез цитат-превод за античните автори (на с. 39-42), подробно цитирани и коментирани по повод текст на П. Гилиус. Тук М. Гюзелев, за да улесни българския читател, превежда на български не само К. Мюлер, но и гръцките тактове, цитирани от него – нещо, което не е задължително за една такава дисертация.

Сетне са представени автори, чиито съчинения се отнасят както за Бизантион и Боспора, така и за *Анаплуса* на Дионисий. Особено внимание е отделено на Ойген Оберхумер (Eugen Oberhammer), който има статии, в *Реалната енциклопедия*, свързани с пролематиката Бизантион и Боспора, като и тук, на 3 страници, е предпочетен превод на български – очевидно, сторен по горните причини. Старателно са представени и коментирани автори от ХХ в. като В. Латишев, В. Невская, Б. Айзък, М. Агбунов, а и по-съвременните- като Юсуф Мардин, Олег Габелко, Л. Пальцева, Кимбърли Бърд, Луиза Лукопуло, Анка Дан, Алфонсо Морено и др. Специално са коментирани турските автори Ерендиз Йозбайоглу и Мехмед Явуз, както и други съвременни имена. Относно българската историография е отчетено, че Д. Дечев е първият, който ползва данни от *Анаплуса*. Споменати и коментирани са още К. Бошнаков, В. Лозанова-Станчева и Ал. Порталски.

Общо може да се каже, че историографията е представена достатъчно изчерпателно. Впечатление прави честото цитиране на пасажии от отделните автори, като от чуждите те са преведени на български. Това изглежда добре за една популярна книга, на за една такава дисертация ми се струва излишно.

Глава III. ДИОНИСИЙ БИЗАНТИЙСКИ АНАПЛУС НА БОСПОРА (ПАРАЛЕЛЕН ТЕКСТ С ИНДЕКС) (56-123 с.)

За своя превод на български език М. Гюзелев използва гръцкия (и латинския) текст по изданието на Р. Гюнгерих, както и неговия коментар, посочен подробно под линия. Представени и преведени са и схолиите към него.

Паралелният текст е от 56 до 117 с. Той е последван от Индекс на имената в *Анаплуса* 118-123 с.

Факт е, че М. Гюзелев за пръв път превежда изцяло на български език един античен автор като Дионисий Бизантийски с неговия *Анаплус на Боспора*. Това, само по себе си, е похвално за българското антиковедение и несъмнено е **втори съществен принос** в тази дисертация. Тук ще отбележа, че независимо от възможните критики, стойността на превода несъмнено се повлиява и значимо се повишава от историческите и археологическите знания и практика на М. Гюзелев, както и от доброто му познаване на терена – *in situ*.

Глава IV. ОСНОВНИ ФИЗИКО-ГЕОГРАФСКИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ТРАКИЙСКИЯ БОСПОР (124-131 с.) започва с Карта, посочваща 168 места и реалии от двете страни на Боспора, по Дионисиевия *Анаплус*, съпроводена с кратко описание на самия Проток.

По-нататък, успешно се коментира, като се приема тълкуването и виждането на К. Мюлер за по-ранната форма на името *Боспорос* като *Бичи брод* (тъй като с *волски* коли се преминавало през *Протока*, по свързани лодки), сравнено с *Босфорос* (което е по-късна елинска версия за *пренасянето* на *кравата* Йо от *бика* Зевс през Протока).

На следващите страници се коментира кога и как е станало свързването на Черно с Мраморно море, чрез Боспора/Босфора. Авторът отхвърля виждането, че Мраморно море е преляло в Черно – около средата на VI хил.пр.Хр. и застъпва тезата, че това е станало чрез преливане от Черно в Мраморно море, през прага, който днес е на 45-50 м дълбочина, около средата на III хил.пр.Хр. (по некалибрирани С14 дати). В подкрепа на застъпваната теза се привличат и сведения от антични автори, които авторът отнася към историческа памет, свързана с IV-III хил.пр.Хр. Това не е убедително, тъй като понижаването и покачването на морското равнище (не само на Черно море !) не е еднократен акт и е много вероятно използваните писмени сведения да се отнасят за II-I хил.пр.Хр.

Следва представяне на 21 реалии, по Дионисий от Биантион, свързани с тракийската древност, като на европейския бряг – те са 18, а на азиатския – 3. Важно е, че авторът недвусмислено вижда траките като местното население от двете страни на Боспора, преди т.нар. Гръцка колонизация. Трябва да се каже още, че тези реалии са представени и коментирани в пълен списък на реалиите, в следващата глава пета и не е ясно защо присъстват тук.

Впрочем, цялата тази назована като IV глава, която е от 7-8 страници, тук е напълно излишна. Ако трябва да има място в текста, тя по-скоро трябва да се впише в Предговора.

Глава V. РЕАЛИИТЕ В АНАПЛУС НА БОСПОРА (262-289 с.) е много същностна и важна в цялото изследване. Тя започва с краткото представяне на авторите, определяли реалиите в Анаплуса, чрез текста и на П. Гилиус. Те са К. Мюлер (135), Ф. Визелер (53 гнезда), К. Вешер (150), О. Оберхумер (111), К. Фос (114), М. Явуд (154) и М. Гюзелев (168). Освен тях, в отделните реалии се коментират вижданията и на други съвременни автори.

М. Гюзелев е подредил реалиите в рубрика, озаглавена: *Полуострови, заливи, реки, носове, пристанища, селища, местности, храмове и паметници*. Правилото, което следва той, за всяка една реалия, е следното. След цитиране на Дионисий Бизантийски, веднага се започва с цитирани страници и в превод от Петрус Гилиус и на някои от изброените по-горе автори, както и преводи на антични автори, цитирани от тях. В края на представянето на всяка реалия, М. Гюзелев дава аргументирано предположение или отхвърляне на възможността за местоположението на дадения обект, свързан със споменатата реалия.

Това, с преводите, изглежда е направено за удобство на българския читател, но не е ясно защо, за някои от реалиите (напр. 1, 2, 3, 76-77, 88-89, 132-134 и др.), се използват огромни цитати, след като, например П. Гилиус е преведен в специално Приложение. Преводите на античните автори, въпреки, също могат да отидат в друго Приложение. Този подход на автора довежда до неизбежно повтаряне на много от pasajите и излишна обемност. Многостраничното цитиране и превеждане на съвременни и антични автори, в някои от случаите, води до затрудняване на четенето и до губене на нишката, следвана от М. Гюзелев. Освен това, в текста присъстват изключително много карти, които разсейват и объркват, а не подкрепят конкретния текст. Тези карти също би могло да са поставени в съответно Приложение.

Въпреки това е несъмнено, че М. Гюзелев демонстрира изключително висока изворова и историографска вещина. Към нея ще добавя и доброто познаване на терена, за който той пише и коментира, като този комплекс от знания и умения му позволява с голяма доза сигурност да прави много успешни локализации или аргументирано да отхвърля такива. Въпреки, това несъмнено е **трети съществен приносен момент** в тази дисертация.

Макар, че не е изведено като самостоятелно заключение, от представените текстове в тази глава безспорно се показва, че плаването в Босфора не само не е невъзможно, както се мисли традиционно, но то е нещо обичайно като явление, и е свързано с отличното познаване на теченията и ветровете от местното население. Така, може да се приеме, че доказването и утвърждаването на виждането за активно плаване по и през Босфора в Древността, е **четвърти принос** в дисертацията.

Глава VI. ОПИТ ЗА ИСТОРИКО-ГЕОГРАФСКИ СИНТЕЗ НА СВЕДЕНИЯТА В АНАПЛУСА НА БОСПОРА (262-289 с.). След предходната глава за реалиите тази е другата най-съществена част от дисертацията. Тук авторът се опитва да „изстиска” своя извор максимално. Това довежда до сравнителна *Таблица на размерите на Боспорския проток*, отразени в древните автори (265 с.), както и *Таблица на реалиите в античните и средновековни автори* (266-269 с.), от които личи, че от 168 топоса у Дионисий Бизантийски, „засечки” се откриват само на 25 от тях. Незапазването на повечето топоси, във времето след Античността, се обяснява с исторически факти като: погромът над Бизантион по времето на Септимий Север през 195-196 г.; създаването на Новия Рим – Константинопол през и след 330 г. като център на християнската Римска империя; завладяването на града от Османската империя, свързана с исляма, през 1453 г. и др. При това положение, М. Гюзелев основателно приема, че на практика се оказва, че текстът на Дионисий

от Бизантион, от края на II-III в., е единственият сигурен античен извор за топографията и историята на Боспорския проток, при което групира изворовата информация, съдържаща се в него така: нови данни за основаването и развитието на Бизантион; историческа събитийност; тракийски реалии.

По повод **новите данни за основаването на Бизантион**, към Дионисиевите данни са добавени и други – от антични и средновековни автори – чрез които се извличат важни персонажи от тази митологична история. Синтезът на версиите за основаването на Бизантион води до представата, че **основаването на новата апойкия следва наличието на тракийското селище с царска легитимация в края на Златния рог, при сливането на двете реки Кюдарос и Барбюсес**. В тази версия Барбюсес е топарх на тракийския емпорион, а Семюстра – водна нимфа, кърмачка и възпитателка на Кероеса, а веднъж и майка на Бизас... След това Кероеса и Посейдон са сдобити с Бизас, който вече е тракийски цар, полисен ойкист и патрон-епоним. Като такъв той се жени за Файдалея, във версията на Хезихий, след смъртта на баща ѝ Барбюсес. Към подобно съждение насочва по-старата версия на Дионисий Бизантийски (269 с.).

Тази версия е известна от фр. 49 на Дионисий от Бизантион, където се говори за: „... **Морския старец**. Едни твърдят, че това е Нерей, други пък - Форкис, трети пък Протей, а някои пък - бащата на Семюстра. Говори се и, че той бил този, който дал на Язон и спътниците му разяснение за плаването и бил лоцман през теснините на протока. Някакъв предсказател на име Лакиад, по произход мегарец, дал на следващите поколения апойки прорицание, че трябва да принасят жертви на Морския старец. Затова той се почита тук публично.“

Ако е редно да се разпластят версиите, то тъкмо тази изглежда най-древна и най-близка до трако-малоазийския фолклор, макар и да е поднесена в нейното мегарско преосмисляне. Важното тук е, че и Барбюсес (фр. 24) е обявен за лоцман на Язон и се набива в очи, щото единствено у Дионисий Бизантийски Финей не е лоцман на Аргонавтите, което оставя открит въпроса за (друго – К.П.) трако-малоазийското божество - покровител на корабоплаването през Боспорския проток, заключава М. Гюзелев (270 с.).

Тези два извода, са несъмнен **пети и шести принос** в дисертацията. Единият – свързан с историята основаването на Бизантион. Другият – с Историята на Тракия и траките, в случая, с контрола и плаването по Боспора.

Историческата събитийност включва осем елемента. По-важни от тях са следните. **Първият** от тях – за преминаването на мизите и тевкрите от Троя в Европа, според М. Гюзелев – повтаря Херодот, но той допуска, че вероятно има и други автори, които е ползвал Дионисий. **Вторият** – за преминаването на пеоните от Европа в Азия през средата на Боспорския проток – е важен със схващането, че пеоните са родоначалници на фригите, те имат свой цар Питек, неизвестен на Омир, което дава основание на М. Гюзелев да предположи, че Дионисий ползва някаква друга трако-малоазийска версия. **Третият** – е опит за основаване на тасоско селище на европейския бряг на Боспора, който бил несполучлив и поради това тасосци основали Енос, който пък е основан от Еней след Троянската война... **Четвъртият** – се отнася до основаването на Бизантион, като М. Гюзелев заключава, че за региона на Югоизточна Тракия са познати и други „двойни“ датировки. Впечатлява не само случая с Аполония, но и този с една друга мегарска апойкия -

Месамбрия. Ключ за възможно решаване на проблематиката около тези датировки може би дават някои иначе „нехронологични“ данни на Дионисий Бизантийски във фр. 8, 16 и особено 23-24, 40 и 53. От тях се разбира, че елините най-вероятно първоначално се заселват някъде в края на Златния рог през първата половина на VII в. пр. Хр. След това през седмото десетилетие на същия век изграждат града на Боспорския полуостров, именуваат го Бизантион и едва сега, след „първоначалното основаване на града на всяка местност около него е дадено име“ (фр. 44). Тази хипотеза намира опора и в различните митологични версии на взелите участие в процеса на основаването разнородни елински преселници.(282-283 с.).

И тук, внимателното четене на Дионисий от М. Гюзелев, отнесено за Бизантион, носи **принос**, свързан с началните фази при основаването на елински апойкии по Тракийските крайбрежия.

Тракийските реалии са изброени в следния ред:

1) **Тракийска стена.** Авторът напълно се доверява на О. Оберхумер, поради което го цитира в превод, както за плаца за военно обучение *Тракион*, където е мястото на по-късния *Милион*, така и че *Тракиона* *приблизително отговаря на мястото на по-късния Августейон и името Тракийска порта би подхождало на южната от двете...* (286 с.). Видно е, че прозира връзка между тракийския царски град и установената при него елинска апойкия Бизантион. Тук **приносният момент** е в затвърждаването на връзката между тракийския царски град и новооснавания гръцки полис Бизантион.

2) **Битки с местното население.** Тук е **приносен изводът**, че *овладяването на територията на Бизантион не е бил мирно, преминава през много обрати и очертава значимия боен потенциал на траките.*(286 с.).

Този извод, обаче, свързан с войнствените битки, изглежда в противоречие с останалите данни за връзката между тракийския царски град и гръцкия Бизантион. Това е нещо, което М. Гюзелев би трябвало да коментира и да обясни.

3) **Местните герои Мелий, Ингенидес и Барбюсес.** Авторът се съгласява с К. Мюлер, че *Мелий* най-вероятно е *тракийски цар Мелий*. За *Ингенидес* е интересно заключението, че макар и хапакс, тъй като и към това име се отнася определението *херос*, така както към другите „варварски“, т.е. тракийски имена, то най-вероятно е тракийско. Подобен е случаят и с *Барбюсес*, чието име несъмнено е тракийско. Това е потвърждение на казания принос по повод 1) *Тракийска стена*.

4) **Царете Блахернас, Питек, Финей, Амикос и Мукапорис.** *Блахернас* и *Питек* се определят като „варварски“, което, съгласно тълкуването на М. Гюзелев, тук означава тракийски царе. *Питек* се свързва с *пристанище* и като *водач на прехвърлянето в Азия*. *Финей* е определен като *цар*. *Амикос* е цар на бебриките, а *Мукапорис* – цар на битините. Всичките именат, без съмнение, са тракийски. *Мукапорис* не се вписва в битинската царска генеалогия, поради което авторът предполага, че това име е преди битинската династия, която е известна от елинистическата епоха. Това е потвърждение на казания принос по повод 1) и 3).

5) **„Цар“ Бизас.** Тук *Бизас* не е определен като цар, но *този безсъмнен тракийски персонаж е неразривно свързан с основаването на най-големия град в Югоизточна Тракия и дори става негов патрон-ойкист* (288 с.). Това е потвърждение на казания принос по повод 1), 3) и 4).

6) **Семюстра, Морският старец и Файдалия.** Семюстра е водна нимфа, кърмачка на Кероса и дъщеря на *Морския старец*. Файдалия е свързана с Посейдон, Барбюсес и Бизас. Най-интересен е *Морския старец*, който е хапакс, но именно *Морския старец* изглежда е ключов в трако-малоазийските представи. Различните персонажи, с които го оприличава Дионисий Бизантийски, позволяват той със сигурност да се определи като местно морско божество – покровител на корабоплаването през Боспорския проток. Важно изглежда също така, че тук той не е идентичен с Финей, който в популярните елински версии бил показвал пътя на *Аргонавтите*. (288 с.). Сполучливите разсъждения, които потвърждават по-горе цитирания приносен извод на М. Гюзелев за ***Морския старец като местно морско божество–покровител на корабоплаването през Боспора*** са доразвити в **Основните изводи** с определянето, че ако Финей е херос на Боспора от северната му страна, то Морския старец изпълнява същите функции от южната му страна (292 с.).

7) **Пастирите Буколос и Карандас.** Тези персонажи са свързани с основаването на Бизантион и са представени като част от „варварска”, тоест тракийска среда, която очевидно се запазва през вековете на Античността.

ОСНОВНИ ИЗВОДИ (290-295 с.).

Най-напред, като работен извод, авторът поставя Историческите известия, които могат да се открият в *Анаплуса* като например: откупуването на азиатския Хиерон от стратега на Селевк Калимед; морската битка при Термемерия и победата над адмирала на Филип II; изградения мост над Златния рог от Филип II; за преминаването през средата на Боспора на мизи, тевкри и пеони и пр.

Всъщност, мисля, че спрямо тези известия авторът трябва да изрази по-голяма предпазливост по повод категоричността на така предположените събития.

Като друг важен извод бих определил заключението на М. Гюзелев, че *Дионисий Бизантийски* добросъвестно е цитирал от по-стари източници или от местни предания. Това прави труда уникален сам по себе си, а информацията в него заслужава доверие, поради факти и събития, които заради важността си, са намерили отражение и в античната историография. Измежду най-красноречивите примери са тези, които се отнасят към пределинското заселване на полуострова на Бизантион и неговите околности, а по-сетне и към елинската експанзия към бреговете на Тракийския Боспор.(291 с.).

Не мога да не отбележа и извода за поэтапното установяване и формиране на Бизантион, свързано с отвоюването на територия, чрез бойни действия срещу местните траки.

Особено важен извод е фактът на силното пределинско тракийско присъствие, което се отразява не само в покровителство на местния цар-херой, но и в култовите церемонии и светилища на Бизантион и др.

Трябва да се подчертае **специално като принос и изводът** (обоснован в текста на с. 191-192, 213-214 и особено с. 215-216) че в *Боспорския пантеон* се откроява и култа към *Фригийската богиня – Майката на боговете*. Дионисий Бизантийски неслучайно е намерил за нужно да напише, че тя е била “обществено почитана”. *Популярността и особената почит, на която се е радвала тази Богиня на Боспора, може да обясни и разпространението на нейния култ по целия*

Понтийски ареал. Към подобно съждение навеждат и предварителните публикации на наскоро откритите епиграфски паметници, скулптури и оброчни релефи на “Понтийската Майка на Боговете” в нейния Дионисополски храм.

Много местни култове към герои и религиозни представи се откриват единствено в съчинението на Дионисий. (292 с.)

Особено интересен е единствено тук срещаният се персонаж на *Морския старец* като местен херос, за който авторът логично смята, че покровителства вплаването и изплаването при южната страна на Боспора.

СПРАВОЧЕН АПАРАТ (296-322 с).

Антични и средновековни автори (296-299 с.) съдържа изброяване на ползваните в текста над 50 антични и средновековни автори.

Съкращения (299-300 с.) представя използваните в текста съкращения.

Използвана литература (301-308 с.) включва заглавия на кирилица и латиница – приблизително по равно разделени – около 130 цитирани съчинения, които са достатъчно представителни и изчерпателни по разглежданата проблематика.

Показалци (309-323 с.). Географски имена (309-313 с.); Антични и средновековни автори (313-316 с.); Легендарни и исторически личности (316-318 с.); Богове и свещени места (318-319 с.); Съвременни автори (319-322 с.); Списък на илюстрациите (322-323 с.)

ПРИЛОЖЕНИЕ 1: Петрус Гилиус. *Тракийският Боспор* (в три книги), (превод от латински), (325-471 с.). Тук е очевидно, че независимо от възможните критики за качеството на превода, то фактът на неговото появяване за пръв път на български език е достатъчно показателен и **приносен**.

ПРИЛОЖЕНИЕ 2: Изгледи на местата, известни в *Анаплуса* на Дионисий Бизантийски, в теренен оглед 2012 г. (472-491 с.). Многобройният снимков материал отлично илюстрира Боспора с вероятните, сигурните и съмнителните места на отчитаните в текста реалии.

АВТОРЕФЕРАТЪТ е с обем 39 с. В него са посочени, 9 научни приноса, с които съм напълно съгласен, те са голяма част от видяните и изброени от мен приноси. Списъкът на публикациите включва 18 заглавия. От тях, след 2004 г. (защитата на образователната и научна степен *доктор*), по темата на дисертацията са 3 самостоятелни и 1 – в съавторство, общо 4 публикации. Като количество и качество те са достатъчни за успешна защита на дисертацията.

Благодарностите на автора, обаче, е редно да бъдат поставени не в началото на Автореферата, а в неговия край...

Върху началната страница на Автореферата е изписано, че е за *присъждане на научната степен „доктор на науките” шифър 05.03.01 стара история*. Този и другите стари шифри са отменени, съгласно ПМС № 125/24.06.2002 г. и се заместват от: професионално направление с шифър 2.2. История и археология. Това означава, че научната степен е *доктор на науките (по история)* шифър 2.2. История и археология, което е старото *доктор на историческите науки*.

Въпреки направените бележки, в рецензията ми, върху текста на дисертацията на д-р Мартин Гюзелев, смятам, че постиженията на представената дисертация, в която посочвам поне 10 съществени приноса, съдържат достатъчно важни обобщения и решения на големи научни проблеми, които съответстват на съвременните постижения и представляват значителен и оригинален принос в Старата история и Тракологията. Те не повтарят, а доразвиват постигнатото, направено в дисертацията на автора за образователната и научна степен *доктор*.

Поради това **изразявам своята категорична положителна оценка и гласувам с ДА**, за присъждането на научната степен *доктор на науките (по история)*, в професионалното направление 2.2. История и археология, на **д-р Мартин Гюзелев** за неговата дисертация: *Дионисий Бизантийски и неговият Анаплус на Боспора като извор за историята и културата на Югоизточна Европа*. Бургас-София, 2015.

08.05.2015 г.
София

проф. д.ист.н. Калин Порожанов